

RELATORIA

Encuentro Universitat Crítica i Transformadora

Madrid, 19 de maig de 2023

Finança

Organitzen

Índex

Introducció.....	2
Entitats organitzadores i participants.....	3
Marc de treball.....	5
Projecte: <i>Extensió Universitària Crítica</i>	5
Conveni: <i>Alimentació i Educació</i>	6
Resultats dels grups de treball	7
Grups de treball per territoris.....	7
Grups de treball per interessos	8
1) Docència.....	8
2) Recerca.....	9
3) Extensió universitària.....	10
4) Dinamització de la comunitat universitària	11
5) Gestió interna, coherència i governança.....	12
6) Relacions Sud-Nord	12
Experiències llatinoamericanes	13
Idees força de la trobada	15

Introducció

Aquest document és una relatoria del primer **Encuentro sobre Universidad Crítica y Transformadora, celebrat el 19 de maig de 2023 a Madrid**. El seu objectiu era obrir un espai de debat i col·laboració entre professorat universitari, Justícia Alimentària i Hegoa, i identificar possibles aliances per al desenvolupament i l'articulació de processos de transformació social a diferents universitats.

Durant la jornada vam voler pensar col·lectivament com enfortir la universitat per transformar-la en un agent crític, compromès amb el territori i co-constructor del coneixement necessari per impulsar processos de transició ecosocial i ecofeminista. Per assolir aquest objectiu, considerem indispensable repensar el paper de la universitat i el seu vincle amb la societat. Perquè entenem que aquesta institució, des de les seves funcions de docència, investigació i extensió, s'ha d'orientar a produir un coneixement alliberador que estigui al servei de les comunitats i que sigui rellevant per al canvi social.

Volem treballar amb aquest sector de la comunitat universitària que està profundament convençut que aquest i no altre és el paper que ha d'assumir l'acadèmia, i sota el marc que proposa l'educació emancipadora (EE) o l'educació per a la transformació social (EpTS).

Per a això, aprofitem la trobada per socialitzar diverses iniciatives (un projecte i un conveni) que hem posat en marxa i en les quals treballarem dos eixos estratègics:

Dret a l'alimentació. El model alimentari actual és insostenible, injust, poc saludable i poc accessible. Davant d'això, les propostes de sobirania alimentària suggereixen promoure models més resilients que garanteixin “el dret dels pobles a aliments nutritius i culturalment adequats, accessibles, produïts d'una manera sostenible i ecològica”. Creiem que adoptar la qüestió alimentària com a eix estratègic de canvi no és tan sols una qüestió urgent, sinó que representa una excel·lent oportunitat per debatre sobre la complexitat del món, per desenvolupar pensament sistèmic, crític i comprensiu, i per estimular la creació de coneixement que es nodreix de sabers i epistemes històricament marginats per l'acadèmia. A més, l'alimentació travessa les nostres vides en la quotidianitat, per la qual cosa facilita la vinculació entre teoria i pràctica, ens permet prendre decisions per canviar els nostres hàbits alimentaris en coherència amb els nostres objectius de transformació del model alimentari i, al mateix temps, dinamitza la necessitat d'organitzar-nos col·lectivament per demanar i impulsar als nostres territoris una alimentació justa, saludable i sostenible.

Extensió Universitària Crítica (ExUC). Una universitat compromesa ha de ser capaç de donar resposta a les necessitats i interessos de les comunitats impulsant projectes que afrontin les greus crisis que vivim. Aquí juga un paper important l'extensió universitària, una de les funcions pròpies de la universitat en què es materialitza el vincle universitat-societat. Davant la idea de l'extensió com a simple transferència del coneixement acadèmic al públic no universitari, l'ExUC pretén crear processos multidireccionals entre la universitat i la societat que permetin redefinir la dimensió política de l'extensió en orientar-la a la transformació social. L'ExUC es desenvolupa acompanyada de processos de comunicació transformadora. Una comunicació que parla d'horitzontalitat, de reconeixement mutu de la capacitat dels subjectes per ser productors d'informació, coneixement i acció. L'ExUC esdevé així una estratègia imprescindible per impulsar un diàleg generador entre comunitats universitàries i agents socials del territori que promogui les necessàries transicions ecosocials i ecofeministes que inspiren aquestes iniciatives.

Entitats organitzadores i participants

La dinamització de la trobada va ser a càrrec de l'equip de Kaleidoskopi¹, mentre que l'esdeveniment es va organitzar entre Justícia Alimentària i Hegoa, gràcies al finançament de l'Agència Espanyola de Cooperació Internacional per al Desenvolupament (AECID).

Justícia Alimentària és una associació formada per persones que creiem en la necessitat de canviar el sistema agroalimentari actual, que oprimeix i expulsa les comunitats rurals, ens emmalalteix i destrueix el medi ambient. Aquest canvi passa per la consecució de la sobirania alimentària i el dret a l'alimentació des d'una perspectiva feminista i descolonial.

Hegoa. Instituto de Estudios sobre Desarrollo y Cooperación Internacional de la Universitat del País Basc/Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU) té com a objectiu incidir en el canvi social des d'una mirada crítica, feminista i descolonial de l'actual model de desenvolupament. Mitjançant la investigació, la formació, l'assessoria i la posada en marxa d'estratègies educatives, procurem enfortir l'agència col·lectiva per transitar cap a models de justícia social i ambiental.

A la trobada hi va participar un total de 55 persones: 35 docents (d'11 universitats de l'Estat espanyol i 3 universitats llatinoamericanes), 14 persones de l'equip de Justícia Alimentària, 4 persones de l'Equip d'Educació d'Hegoa i 2 dinamitzadores. A més, l'esdeveniment va involucrar 3 cooperatives de l'economia social (Kaleidoscopi, El Fogón Verde i Ecooo).

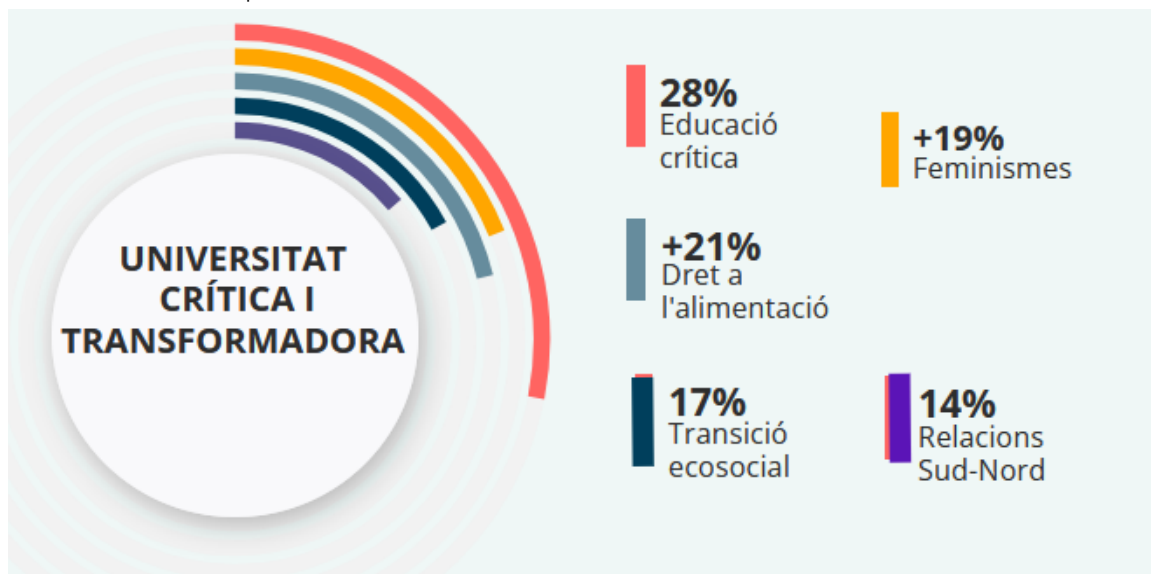
Per caracteritzar el grup de docents, hem extret les dades del qüestionari d'inscripció, de les quals destaquem que:

- Més de la meitat de les persones docents procedeixen de facultats d'educació, atès que el principal focus de les iniciatives se centra en les facultats esmentades. En menor mesura, hi participa professorat d'arquitectura, geografia, enginyeria agrònoma, polítiques, econòmiques, cooperació al desenvolupament i treball social. La invitació a aquestes facultats rau en les possibilitats de trobar sinèrgies dins i entre universitats.
- Gairebé la totalitat de docents (93%) desenvolupen tasques de recerca en àrees d'educació, innovació educativa, educació per a la justícia social i/o treball social. Amb menor representació, es va registrar professorat que investiga en clau de gènere, agroecologia, sociologia, compra pública responsable o ordenació urbanística sostenible. La gran majoria va reflectir interès en l'educació com a eina de transformació social (vegeu-ne la [informació completa](#) al mapa).
- Gairebé dos terços del professorat participant (63%) està implicat en accions d'extensió universitària. A les facultats d'educació el vincle es dona principalment amb accions d'aprenentatge-servei, mentre que a altres facultats es fa a través de cursos oberts i projectes de desenvolupament local lligats a la implementació de models alimentaris més justos i sostenibles. Un petit grup relaciona les activitats d'extensió amb la cooperació internacional.

1 www.kaleidoscopi.com

- Pel que fa a la participació en organitzacions universitàries, gairebé la meitat del professorat (45%) participa en algun grup extern al seu departament (grups de recerca, instituts, xarxes o observatoris universitaris). Pràcticament no es registren altres tipus d'organitzacions com ara associacions, càtedres lliures o moviments docents².
- Destaquem que, més de la meitat de les persones participants (53%), col·laboren amb alguna organització social externa a la universitat, vinculada a l'alimentació, les migracions, la salut, la cooperació internacional o l'ecologia.
- Pel que fa als interessos del professorat destaquen l'educació crítica i el dret a l'alimentació a causa de la mateixa naturalesa de la convocatòria.

Gràfic 1. Interessos de les persones inscrites a l'Encuentro.

Font: elaborat per Kaleidoskopi.

Conèixer les expectatives del professorat que va assistir a la trobada ens va ajudar a definir les dinàmiques de treball i a centrar els objectius d'aquesta. A continuació, recollim algunes expectatives i esperances que el professorat va reflectir al formulari de presentació col·lectiva.

En general, la majoria va mostrar motivació per compartir amb el professorat d'altres universitats, així com amb agents socials, per **poder enfortir el treball en xarxa i tenir més capacitat d'incidència**. En aquest sentit, una de les motivacions per participar a la trobada va ser posar fi a la sensació de fer un treball residual i atomitzat i conèixer què fan altres universitats, confluïr mirades, buscar sinèrgies, teixir aliances, crear xarxes...

Gran part del professorat va indicar que participa en col·lectius o moviments socials, per la qual cosa el seu **compromís amb la transformació social** va ser un altre element motivador. Segons el mateix professorat, aquest compromís supera l'àmbit professional i es posiciona com una aposta política que aterra en l'àmbit laboral i personal.

² Aquesta dada ens aporta informació molt valuosa sobre la dificultat de trobar els espais de cohesió social dintre les mateixes universitats.

Una altra de les motivacions va ser la **possibilitat de crear noves estratègies i vies per involucrar l'alumnat i els agents socials no habituals** (com pot ser Justícia Alimentària), que tenen un gran potencial per contribuir a fer una universitat crítica i transformadora.

Marc de treball

Justícia Alimentària i Hegoa arriben unides a aquesta trobada després d'una llarga trajectòria de treball conjunt en i amb diferents etapes del sistema educatiu formal. La nostra estratègia es fonamenta en la potencialitat i el paper essencial del sector educatiu per generar una ciutadania crítica amb l'actual model alimentari i protagonista de la seva transformació cap a un model alimentari basat en la sobirania alimentària i el dret a l'alimentació amb enfocament de gènere i descolonialitat. Per això, acompanyem docents i comunitat educativa en la creació d'una nova cultura alimentària que promogui maneres de produir, distribuir i consumir aliments d'una manera més justa, més saludable i més sostenible.

Si bé Justícia Alimentària va iniciar el seu treball amb Educació Primària el 2010, la col·laboració entre les dues entitats s'ha donat des del 2014. Des d'aleshores, hem treballat juntes amb Educació Secundària i Formació Professional i arribem al 2023 reforçant el nostre vincle per mitjà de les sinergies que es tindran lloc als entorns universitaris.

En aquesta ocasió, hem elaborat dues iniciatives (un projecte i un conveni) que conflueixen a enfortir una universitat crítica, transformadora i compromesa amb el territori.

[La presentació](#) realitzada durant la trobada conté informació detallada sobre el projecte i el conveni però, a tall de resum, tot seguit rescatem algunes línies principals de les dues iniciatives:

Projecte: *Extensió Universitària Crítica*

Amb el títol "Universitat crítica i transformadora: Enfocament ecosocial i ecofeminista davant de la crisi climàtica i social amb el dret a l'alimentació com a eix de canvi", Hegoa duu a terme aquest projecte (2023-2024) amb la col·laboració de vuit universitats estatals i dues universitats llatinoamericanes.

El projecte pivota sobre quatre estratègies d'intervenció, vinculades entre si: recerca, debat teòric, participació i comunicació.

En col·laboració amb les universitats implicades, es farà una anàlisi exploratòria (recerca) que doni compte de les activitats i tipologies d'extensió universitària que es duen a terme. Es crearan espais de debat teòric per contrastar els resultats de l'anàlisi amb la comunitat universitària i amb agents socials. A fi de construir col·lectivament el sentit de l'extensió universitària crítica, s'obriran espais de participació (entre d'altres, unes jornades estatals sobre ExUC). La comunicació transformadora serà clau en totes les fases del projecte per posar en diàleg generador el conjunt d'agents compromesos amb la transformació social i crear ponts entre universitat i societat. Més informació [aquí](#).

Conveni: Alimentació i Educació

Aquesta iniciativa es titula “Universitat crítica i transformadora: Enfocament ecosocial i ecofeminista davant de la crisi climàtica i social amb el dret a l’alimentació com a eix de canvi”, tindrà una durada de quatre anys (2023-2026) i el portaran a terme Justícia Alimentària i Hegoa.

El seu objectiu és reforçar el compromís i el potencial transformador de la universitat en la construcció de models agroalimentaris que tinguin en compte l’emergència climàtica des de la perspectiva de l’educació crítica i transformadora, des dels feminismes i la justícia social. La coherència entre la teoria i la pràctica és essencial en processos d’aprenentatge que persegueixin una transformació social real, per la qual cosa aquest conveni aspira a fer confluïr iniciatives de canvi des de la docència, la recerca, l’extensió i, fins i tot, des de la compra pública de la mateixa universitat. Per tot això, hem volgut comptar amb universitats llatinoamericanes de llarga trajectòria en la mobilització social que ens acompanyaran i donaran suport durant tot el procés. Més informació [aquí](#).

Imatge 1. Activitats principals del projecte (esq.) i línies de treball del conveni (dreta).

PROYECTE EXTENSIÓ

- 1 Anàlisi exploratòria ExU**
Activitats i tipologies de ExU en 8 universitats per a identificar el sentit i l'enfocament d'Extensió Universitària (ExU).
- 2 Seminari formatiu en línia**
Contrast de resultats del diagnòstic + Formació.
- 3 Diagnòstic ExU i recomanacions**
Document per a una ExU crítica que promogui el canvi social.
- 4 Jornades estatals ExU crítica**
Jornada de dia i mig amb ponents provinents d'Amèrica Llatina i Europa i espais de diàleg acadèmia-societat.
- 5 Pla de comunicació**
Podcast, càpsules audiovisuals i video resumeixen de les jornades.
- 6 Carta de principis de ExUC**
Carta interactiva per a difusió en xarxes socials.
- 7 Monogràfics Hariak**
Compilació d'articles, entrevistes, experiències i recursos sobre EXUC.
- 8 Webinario presentació resultats**
Presentació de recursos i resultats i conferència de persones expertes en ExUC.

CONVENI ALIMENTACIÓ

- 1 Docència**
El personal docent compta amb la informació, els recursos i els vincles necessaris per a promoure la transició ecosocial amb enfocament ecofeminista.
- 2 Recerca**
Inclou una perspectiva ecosocial i ecofeminista compromesa amb el territori i amb l'alimentació com a eix estratègic de canvi.
- 3 Coherència, gestió i governança**
Les/els responsables d'administració, contractació i serveis universitaris incorporen coneixements sobre la compra pública d'aliments responsable, justa i sostenible.
- 4 Dinamització de la com. universitària**
A través d'organitzacions d'estudiants, per a generar accions en favor de la transició ecosocial amb enfocament ecofeminista que tinguin a l'alimentació com a eix estratègic de canvi.
- 5 Espai d'intercanvi S-N**
Per a aprendre des de l'intercanvi i compartició d'enfocaments metodològics que construeixen ciutadania crítica compromesa amb el canvi ecosocial i educatiu.
- 6 Pla de comunicació**
Es comuniquen i socialitzen experiències de recerca, docència, gestió i participació de la comunitat universitària.

Font: elaboració pròpia.

Les dues iniciatives s'han presentat conjuntament, perquè hi trobem moltes confluències i potencialitats de treball conjunt. A la imatge següent es mostren algunes d'aquestes sinergies.

Imatge 2. Sinergies entre el conveni i el projecte.

Font: elaboració pròpia.

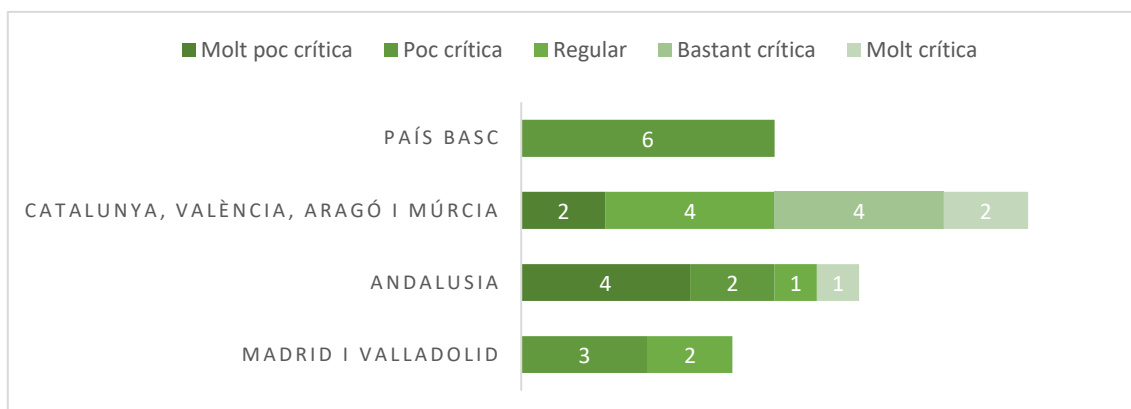
Resultats dels grups de treball

Grups de treball per territoris

Un dels nostres reptes durant la trobada va ser crear connexions on tant el professorat com els equips d'Hegoa i Justícia Alimentària poguessin visualitzar un marc d'aliances per al projecte i el conveni. Amb aquest interès, el primer espai de treball en grup es va plantejar per territoris perquè el professorat i els agents d'Hegoa i Justícia Alimentària que comparteixen zona geogràfica es poguessin conèixer i aprofundir-hi.

Amb la intenció d'incentivar el debat i com a termòmetre, es va preguntar com posicionaria cada persona la seva universitat pel que fa a la seva capacitat d'actuar com una institució "crítica" (és a dir, compromesa, orientada a satisfer les necessitats de l'entorn, promotora de la transformació social, etc.).

Gràfic 1. Valoració de les universitats per territoris (les barres inclouen el nombre de vots per cada valoració).

Font: elaboració pròpia.

La diversitat de percepcions va actuar com a incentivadora d'interessants debats que van permetre posar en comú, d'una banda, els criteris que estableix cadascú per definir una "universitat crítica" i, de l'altra, com es concep la universitat i el treball dels agents crítics que hi actuen.

En termes generals, podem concloure que la majoria de territoris va caracteritzar la universitat com una institució molt poc o poc crítica. En moltes ocasions es va esmentar que les iniciatives i projectes impulsats des de sentits crítics són aïllats i tenen poca capacitat d'impacte. Es va debatre sobre la capacitat del professorat per aprofitar "les esquerdes del sistema" i, per exemple, fer una docència diferent. Es va reconèixer l'existència d'"illes" (grups i facultats) que gesten canvis, però la manca de temps, el nul reconeixement de la seva tasca i la dependència de "la voluntat activista" de determinades persones (és a dir, que sigui una cosa que depèn de persones concretes i no una aposta política institucional) fa difícil la seva actuació sostinguda en el temps. En aquest punt, el fet que hi hagi persones conscienciades sobre la importància de posicionar la universitat com un agent impulsor de la transformació social es va considerar estratègic.

La necessitat d'actuar d'una manera coordinada i articulada (cercant nexes d'unió, creant xarxes, teixint aliances diverses) es va considerar necessària per desenvolupar accions significatives. En aquesta línia, es va esmentar la necessitat de trencar amb les formes de treball jerarquitzades, capitalistes (meritocràtiques) i individualitzades. Així mateix, es va posar damunt la taula la necessitat de canviar "el model unitari", el que proposa una mateixa forma hegemònica i globalitzada d'entendre la universitat, el seu sentit i les seves funcions. La manca d'articulació universitat-societat també es va esmentar com un obstacle per avançar cap a una universitat compromesa amb el seu entorn.

Als territoris de València, Catalunya, Aragó i Múrcia es van registrar més diversitat de valoracions sobre la mirada crítica i transformadora de la universitat. De fet, són els territoris que van fer més valoracions positives (força crítica i molt crítica). Tot i això, segons han aclarit, "les puntuacions altes reflecteixen allò que és emergent i que té valor [...] Són punts en què cal fixar-nos-hi per inspirar-nos". És a dir que, encara que no sigui el fet majoritari, consideren que sí que hi ha accions en marxa que actuen des d'un sentit crític i que influeixen en la transformació de la universitat.

Grups de treball per interessos

En un segon moment, es van formar grups segons les preferències i els coneixements de les persones docents i es va facilitar un espai d'intercanvi al voltant de sis temes: 1) docència; 2) recerca; 3) extensió universitària; 4) dinamització de la comunitat universitària; 5) gestió interna, coherència i governança; i 6) relacions Sud-Nord. A continuació, per cadascun dels temes presentem una breu justificació del seu interès i les principals reflexions fetes pels grups. Finalment, a l'apartat "Accions planificades" s'identifiquen les accions vinculades amb la temàtica prevista al projecte i/o conveni.

1) Docència

L'educació formal és un dels pilars per assolir aquests canvis necessaris per continuar habitant el planeta d'una manera justa i sostenible. Per això, considerem estratègic acompanyar i potenciar processos d'ensenyament-aprenentatge que generin una ciutadania crítica i proactiva,

eventualment, com proposa el conveni, prenent com a eix vertebrador la transformació del sistema alimentari cap a un model més saludable, accessible, just i sostenible.

Reflexions

- El professorat destaca que ja està implicat personalment en moltes iniciatives i processos i que ja existeix una gran diversitat de xarxes. Sent que el que fa ja contribueix a conformar una universitat crítica i que no parteix de zero a l'hora d'acompanyar la proposta de Justícia Alimentària i Hegoa.
- Reconeix la responsabilitat de la docència universitària en la conformació de subjectes crítics, així com el compromís necessari de la tasca docent amb la transformació social.
- Evidencia la importància d'elaborar estratègies que involucrin l'estudiantat i de connectar amb experiències i problemàtiques reals, i insten el professorat a apropar les realitats que viuen l'estudiantat i el mateix professorat.
- El professorat assenyala també alguns obstacles. En concret, la resistència de l'estudiantat al canvi; la dificultat de desenvolupar alguns projectes, sigui perquè són molt ambiciosos, sigui per l'escàs nombre de docents implicats (de vegades, només una persona), i l'estigmatització de l'error que ens impedeix obtenir aprenentatges d'experiències no reeixides del tot.

Accions planificades

Volem que el personal docent compti amb la informació, els recursos i els vincles necessaris per promoure la transició ecosocial amb enfocament ecofeminista a les seves aules i, per a això, hi ha planificades les accions següents:

Conveni

- Elaboració de recursos i materials pedagògics a les temàtiques d'interès amb la col·laboració del professorat participant.
- Suport al professorat en espais de docència de titulacions vinculades a l'educació.
- Mapatge d'actors compromesos amb la transició ecosocial i ecofeminista i interessats a col·laborar amb les universitats.
- Impuls d'experiències de col·laboració entre docents i agents territorials.
- Desenvolupar un pla de comunicació de les experiències de col·laboració desenvolupades.

Projecte

- Jornada Estatal d'Extensió Universitària Crítica. Participació en un espai de contrast i construcció col·lectiva per dotar de sentit polític la proposta d'extensió universitària crítica, en coherència amb els objectius d'una docència compromesa amb la transformació social.

2) Recerca

La recerca és un dels pilars fonamentals de la universitat tal com la coneixem avui, però gran part de la informació creada rares vegades fa protagonista o reverteix en la població/comunitats/territoris d'estudi. Justícia Alimentària i Hegoa considerem que aquesta funció universitària pot i ha de tenir un ferm compromís amb les comunitats fomentant el paper de la universitat com a agent codinamitzador de transformacions socials.

Reflexions

- Totes les universitats incorporen com a missió resoldre problemes de la societat, per tant, la recerca hauria de tenir impacte social. A més, hauria d'involucrar estudiants, organitzacions i la comunitat, i no només docents. Per fer-ho, cal que parteixi d'una visió política clara al servei del bé comú. Cal una recerca que generi xarxes de coneixement, no jerarquies.
- Cal crear un vincle real i de confiança amb la comunitat; per a això és imprescindible que aquesta estigui present en totes les fases del procés de recerca. La recerca exprés i la subvenció de curta durada disminueixen les possibilitats de crear confiança o d'impulsar accions amb impacte real.
- Els Objectius de Desenvolupament Sostenible són una oportunitat per incorporar temes de recerca que abans no apareixien entre les prioritats de les universitats.
- Hem de tenir en compte que hi ha espais i estructures universitàries que són discriminatòries envers col·lectius minoritzats, per tal d'apostar per transformar-les.

Accions planificades

Amb aquestes iniciatives pretenem afavorir que les investigacions que es duguin a terme a les universitats, com els TFG, TFM i TIF³, integrin una perspectiva ecosocial i ecofeminista compromesa amb el territori i amb l'alimentació com a eix estratègic de canvi.

Conveni:

- Reunions entre personal de recerca universitari, docents d'altres etapes educatives i agents del territori per identificar temes de recerca que responguin a les vostres necessitats.
- Espais de reflexió amb els col·lectius implicats per seguir els processos de recerca engegats.
- Creació d'eines de comunicació presencials i virtuals per socialitzar els processos de recerca i els resultats.

Projecte:

- Realització d'una anàlisi exploratòria (breu exercici de recerca) que doni compte de les activitats i tipologies d'extensió universitària que es porten a terme en vuit universitats de l'Estat espanyol. Aquesta anàlisi comptarà amb una sessió de contrast amb professorat, personal universitari i agents socials que tinguin un interès potencial en l'ExUC.

3) Extensió universitària

L'extensió universitària, una altra de les funcions essencials de la universitat, s'ha entès i s'ha practicat habitualment com una estratègia de transferència del coneixement acadèmic a la comunitat. Aquesta posició pressuposa que les institucions d'Ensenyament Superior són les úniques capaces de produir coneixement i divulgar-lo. Hegoa i Justícia Alimentària entenen l'extensió universitària crítica com aquella capaç de promoure processos horitzontals universitat-

³ Treball final de grau (TFG), treball final de màster (TFM) i treball integrador final (TFI).

societat per pensar conjuntament sobre la realitat local-global que incideix en els nostres territoris i per impulsar experiències alternatives orientades a la transformació social.

Reflexions

Actualment, l'extensió universitària no té la importància que hauria de tenir. No es vincula amb posicionaments crítics ni socials i consisteix majoritàriament en activitats culturals o accions de transferència. Com podem recuperar la importància de la funció?

L'extensió universitària s'ha de fer tenint cura del territori i dialogant-hi. Ha d'actuar com un al·licient perquè l'alumnat pugui contribuir a transformar la societat.

No hi ha una idea clara de què és l'extensió universitària ni l'extensió universitària crítica (ExUC). Cada universitat interpreta i promou accions molt heterogènies.

Accions planificades

Projecte:

- Està previst fer una anàlisi exploratòria de les activitats i tipologies d'extensió universitària que es porten a terme en vuit universitats de l'Estat espanyol.
- A més, es duran a terme una sèrie d'espais de diàleg –entre d'altres, una trobada estatal sobre ExUC– per avançar cap a una definició comuna d'ExUC.

4) Dinamització de la comunitat universitària

En les darreres dècades i amb les darreres lleis educatives, els espais universitaris que generaven certa cohesió social a les universitats han anat desapareixent. La universitat i totes les persones i col·lectius que la conformen (estudiants, PDI, PAS, col·legis majors, associacions, col·lectius propers als campus...) han perdut en certa manera les possibilitats d'interacció i generació de processos socials transformadors. Per això incloem aquest component amb l'objectiu de revitalitzar espais universitaris de debat, interacció o compartició que permetin construir alternatives creatives per caminar cap a una societat més justa, solidària, sostenible i equitativa.

Reflexions

- No hi ha gaire claredat ni consens sobre a què ens referim amb el concepte “comunitat universitària”, tampoc sobre què significa dinamitzar i per a què serveix. Si dinamitzar implica col·laborar amb altres, és important buscar contactes i tenir obertura cap a idees que puguin venir de fora.
- L'existència o no d'espais físics condicionen la creació d'enllaços i de moviments socials dins de la mateixa universitat. Els menjadors i les cafeteries han estat tradicionalment aquest tipus d'espais.
- Tendim a estigmatitzar el jovent amb discursos sobre la seva manca de mobilització. Es mobilitza d'altres maneres.

Accions planificades

En aquest àmbit es pretén col·laborar amb la dinamització de la comunitat universitària, especialment mitjançant organitzacions d'estudiants, amb l'objectiu de generar accions a favor

de la transició ecosocial amb enfocament ecofeminista que tinguin l'alimentació com a eix estratègic. En aquesta línia abordarem al conveni:

- Identificació de moviments o organitzacions d'estudiants i altres col·lectius de la comunitat universitària amb interessos afins al conveni.
- Desenvolupament de jornades temàtiques a les facultats implicades, amb la col·laboració de les mateixes organitzacions universitàries i agents del territori.
- Acompanyament a les organitzacions implicades per al desenvolupament de projectes o processos de transformació ecosocial vinculats a l'alimentació.

5) Gestió interna, coherència i governança

Els espais alimentaris de la universitat han de ser coherents amb les polítiques de solidaritat i sostenibilitat implementades des de les mateixes universitats, per la qual cosa fomentar la compra pública (d'aliments) responsable, saludable, justa, sostenible i compromesa amb el desenvolupament sostenible de l'entorn hauria de ser una prioritat per als equips gestors de la universitat. A més, la transformació real del context alimentari de les universitats pot ser una gran oportunitat per crear processos socials que mobilitzin i cohesionin la comunitat universitària.

Reflexions

- La universitat és un ens de referència als territoris. Com fomentar aquest rol d'exemple i de responsabilitat pel que fa a la gestió interna i a promoure uns valors coherents amb l'alimentació saludable, la salut, la participació, la transparència...?
- Com podem contribuir perquè canviï la gestió? Com ho podem fer d'una manera pràctica i eficient?
- Les jerarquies imperants a la universitat fan necessari trobar la via oportuna per vehicular un procés com aquest i la voluntat de les persones gestores. És important comunicar que la universitat té autonomia. És important fer un seguiment dels plecs.

Accions planificades

Amb aquest grup d'accions es busca que les persones responsables d'administració, contractació i serveis universitaris incorporin coneixements sobre la compra pública responsable, justa i sostenible, especialment en qüestions d'alimentació. En el marc del conveni es preveu:

- Identificació de responsabilitats en matèria de contractació de serveis i compra pública en diferents espais de la comunitat universitària.
- Presentació de propostes per a la redacció de plecs de compra i contractació que compleixin criteris de sostenibilitat i justícia social.
- Trobada d'experiències reeixides de transformació de la compra i contractació de serveis alimentaris en universitats.
- Formació al personal d'administració i serveis i responsables de compres i contractació de les universitats.

6) Relacions Sud-Nord

El compromís polític de les universitats amb el territori i amb la societat en general és un dels segells que caracteritzen un gran nombre d'universitats llatinoamericanes. Moltes tenen una llarga trajectòria d'experiències en què es generen processos d'innovació social que milloren les

condicions de vida de les persones dins de l'àrea d'acció de la institució. Entitats com Justícia Alimentària i Hegoa, i fins i tot les mateixes universitats de l'Estat espanyol, ja tenim vincles a Llatinoamèrica i aquest projecte servirà per enfortir aquestes relacions, intercanviar experiències i donar una visió integradora de dinàmiques que habitualment s'atribueixen a les dinàmiques dels estats, però que es corresponen amb qüestions globals com l'avenç i l'aprofundiment del capitalisme neoliberal, el patriarcat o el neocolonialisme, i ser el reflex en sistemes alimentaris globalitzats o models acadèmics al servei de les grans empreses transnacionals.

Reflexions

- Ja hi ha xarxes i projectes oberts amb vinculació Sud-Nord que funcionen.
- La manca de suports econòmics per a l'alumnat s'identifica com un dels principals desincentius perquè aquest faci les pràctiques a través d'un intercanvi o sortint-se del que és normatiu.
- La importància d'estar i sentir-se unides i units, ja que es va a contracorrent.
- La importància de consensuar termes i tenir un llenguatge comú.

Accions planificades

Aquesta línia d'acció té la intenció de facilitar espais de trobada entre comunitats universitàries Sud-Nord per aprendre des de l'intercanvi i la compartició d'enfocaments metodològics que construeixen ciutadania crítica compromesa amb la transformació social. Per a això hi ha planificades les accions següents:

Conveni i projecte:

- Identificació d'experiències i enfocaments metodològics que vinculen universitat i societat en la construcció de coneixement per a la transformació i amb visió Sud-Nord.
- Creació d'espais, virtuals i físics, de formació, intercanvi i compartició d'enfocaments metodològics adreçats a la comunitat universitària.

Conveni:

- Constitució de taules de treball en línia per definir els criteris, eixos i estructures que utilitzarem per ordenar la presentació dels enfocaments metodològics aplicats a les experiències identificades.
- Elaboració dels documents de síntesi dels enfocaments metodològics i de les experiències Sud-Nord identificades.

Experiències llatinoamericanes

La segona part de la jornada va estar dedicada a sortir-nos de les referències eurocèntriques i inspirar-nos en altres maneres de fer i viure la universitat. Comencem amb la presentació de tres referents de diferents universitats llatinoamericanes, que van exposar experiències al voltant de l'extensió i l'alimentació.

Hi ha el perill de veure en aquestes experiències una utopia inassolible. Per això, cal contextualitzar les iniciatives presentades i explicar que van començar com a propostes molt petites, amb processos complicats, amb gent motivada i amb molt de compromís.

Diana Granados, Universidad del Cauca (Colòmbia)

Professora d'Antropologia de la Facultad de Ciencias Humanas y Sociales a la Universidad del Cauca (UNICAUCA), integrant de la Comissió de Pau d'aquesta universitat i integrant de la Corporación Ensayos para la Promoción de la Cultura Política.

Va presentar l'experiència [Semillero de Investigación Taller de Etnografía](#). És un espai d'autoformació nascut en 2016 al si de la universitat per organitzar converses, fòrums i trobades, entre altres accions, relacionades amb els problemes que afecten la seva regió. Parteixen de la idea que aquests problemes es poden pensar des de la universitat (entre altres espais), inspirant-se en el pensament crític i els feminismes negres.

A més, va presentar altres experiències:

- [Universitariamente feministas](#). Partint de la idea que els feminismes són camps de coneixement estratègics per analitzar la realitat, Universitariamente feministas és una proposta que congrega diferents agents de la comunitat universitària per organitzar espais de conversa, reflexió i construcció conjunta de coneixement. Als espais participen estudiants i docents universitaris de diferents carreres per abordar, des de diferents perspectives, temes problemàtics dels feminismes, "temes que en aquell moment interessaven la gent de la universitat". Per exemple: El feminisme és per a tothom? Què és la violència de gènere i com l'hem d'abordar a la universitat?
- [Escrituras para nuestro caminar](#). Experiència de col·laboració amb mestres rurals i dissenyadores gràfiques feministes.
- [Trenzando caminos](#). Experiència de visibilització, per mitjà d'arts gràfiques i processos artísticosocials, de la violència contra les dones i persones dissidents sexe-gènere.

Rodolfo Pastore, Universidad de Quilmes (Argentina)

Economista de la Universidad de Buenos Aires, amb estudis de postgrau en Sociologia Econòmica i Economia Agroalimentària. Professor titular de la Universidad de Quilmes. Director del projecte Construyendo Redes Emprendedoras en Economía Social (CREES). Actual degà del Departament d'Economia i ex degà del Departament de Ciències Socials. Especialista en Economia Popular i Solidària.

Va compartir les experiències del [programa CREES](#) i els [Circuitos Socioeconómicos Alimentarios](#). El Programa CREES és una xarxa d'iniciatives d'economia social iniciada el 2006 com a resposta viable i sostenible a les diferents crisis i situacions de precarietat de la regió. Durant la seva evolució, aquest programa ha generat diplomats, tecnitures, postgrau, incubadores, projectes d'innovació i projectes de cooperació internacional, entre altres recursos. Per la seva banda, els circuits socioeconòmics alimentaris són una estratègia acadèmico territorial integral d'extensió, recerca-acció, innovació i desenvolupament. Generen trames de relacions, fluxos econòmics i dinàmiques territorials d'intercanvi, cooperació i innovació social, cap a sistemes alimentaris més sostenibles, justos, saludables i sobirans.

Humberto Tommasino, Universidad de la República de Uruguay

Integrant de l'equip coordinador del grup *Extensión Crítica: Teorías y Prácticas en América Latina y el Caribe* del Consejo Latinoamericano de Ciencias Sociales (CLACSO). Va ser pro-rector d'extensió de la Universidad de la República de Uruguay (UDELAR) i president de la Unión Latinoamericana de Extensión Universitaria. És autor de nombrosos articles a revistes i llibres relacionats amb el desenvolupament sostenible i l'extensió universitària rural.

Va explicar els principals aprenentatges del procés per pensar l'extensió universitària crítica que es va dur a terme a la UDELAR en el marc de la segona reforma universitària de país. A més, va compartir reflexions sobre el que es va aprendre en allò que va passar tal com s'esperava, i en allò que d'alguna manera va fracassar. Així mateix, va presentar les pràctiques integrals com a estratègia de vinculació amb la docència, la recerca i la comunitat.

Més informació i recursos sobre els ponents: disponible [aquí](#).

Idees força de la trobada

A continuació, recollim algunes de les que considerem que van ser les "idees força" que van sortir dels diàlegs i debats que van tenir lloc a la trobada. Per facilitar-ne la lectura, les hem aglutinat en cinc blocs: extensió universitària crítica; articulació entre subjectes; processos socials i educatius amb la comunitat; altres epistemes, i universitat transformadora.

Extensió universitària crítica (ExUC)

- No hi ha una definició comuna d'extensió universitària. Cada universitat la implementa de manera diferent. Aleshores, com es pot dotar de sentit crític una funció que no està clarament definida? De quina manera hem de pensar l'ExUC des de l'anàlisi del malestar de l'època i com a estratègia per avançar en la creació de la universitat que volem?
- L'ExUC és una funció estratègica per donar sentit polític a la resta de funcions universitàries: l'educació i la recerca. Per això, s'ha de concebre d'una manera integral i integrada en les funcions de docència i recerca.
- Ha de ser impulsada com un exercici permanent, no d'una manera pendular (intermitent i sobre la base del currículum). Per això cal avançar en la curricularització de l'ExUC.
- Atès que l'ExUC permet vincular universitat i societat a la creació d'un coneixement per al canvi social i impulsar iniciatives transformadores, és una estratègia de construcció de poder popular.
- Per promoure l'extensió se l'ha d'incloure a la taula de valoració de mèrits del professorat. A més, cal pensar en formes de reconeixement del treball d'extensió que duen a terme els agents universitaris.

Articulació entre subjectes

- L'articulació entre subjectes de l'àmbit acadèmic (professorat, estudiantat i personal universitari) i social és fonamental per repensar la universitat i la seva funció social. En aquest sentit, cal promoure una universitat vinculada amb l'entorn on es troba i orientada a satisfer les necessitats del territori.
- Hi ha una quantitat considerable d'agents universitaris que ja estan involucrats en moviments socials, fins i tot entre el professorat. Identificar i articular el cos docent que ve dels moviments socials o de l'activisme és clau per instaurar una línia estratègica de treball.

- Per promoure l'articulació entre subjectes de l'àmbit acadèmic i social cal contribuir a la creació de comunitats d'aprenentatge i pràctiques.
- Els espais horitzontals són fonamentals per a l'articulació entre subjectes i per impulsar processos de construcció col·lectiva de coneixement. Aquests espais serveixen per trencar les lògiques hegemòniques que regeixen l'educació (educació bancària) i la recerca (al servei del mercat). Necessitem espais on l'alumnat, el professorat i els agents socials puguin treballar d'una manera horitzontal. Aquests espais permeten posicionar l'alumnat com a subjectes actius del seu procés d'aprenentatge. "Ho viuen com un punt d'inflexió, en què es qüestionen i veuen que un treball obligatori [en referència als treballs de recerca TFG, TFM] es pot enfocar per tal que contribueixi al territori on s'insereixen. Això ha fet que participin en processos territorials, que s'insereixin en organitzacions socials, etc.".

Processos socials i educatius amb la comunitat

- L'aula és una zona de confort per al professorat. Sortir de l'aula permet generar processos d'aprenentatge integral on el professorat orienta l'aprenentatge, però forma part del procés juntament amb altres agents socials i educatius. Quan es duen a terme formacions o recerques fora de l'aula, l'alumnat redescobreix el territori, veu experiències que fins ara no coneixia. "Hi ha moltes experiències transformadores que s'haurien de portar a la universitat per fer-hi aprenentatge". L'estudiantat, a més, té els seus propis interessos i xarxes d'acció que poden sumar i generar més motivació.
- L'experiència de la UDELAR constata que, quan surt de l'aula amb processos col·laboratius, aconsegueix un treball més igualitari i més horitzontal que impacta més a l'estudiantat. El repte és que l'estructura de la universitat reconegui aquests processos com a part del recorregut pedagògic de l'estudiantat (curricularització de l'extensió universitària).
- És clau reflexionar amb els estudiants, proposar-los un paper actiu que els permeti veure's com a motors de la transformació social. La visió negativa que tenim de l'alumnat dificulta trencar amb estructures com les que han convertit en una cotilla els currículums universitaris.
- Per treballar amb la comunitat cal crear una confiança política. Per a això és necessari treballar amb agents estratègics de la comunitat en un procés gradual i a llarg termini (important per no provocar "l'efecte desembarcament", ni propiciar invasions culturals). Aquesta confiança política es construeix amb el temps. La comunitat ens mesura i identifica si farem extractivisme cultural o coconstruïrem.
- Per evitar grans frustracions, hem de tenir en compte que les grans experiències comencen amb petites propostes pilot que van creixent a partir del procés educatiu, d'avaluació, reflexió i acció.

Altres epistemes

- No podem pretendre que els processos preestablerts serveixin sempre; transformar la universitat implica canvis permanents en els processos que impulsen aquesta transformació (no podem transformar la universitat fent el que fem sempre).
- No es poden pensar projectes antagònics al sistema hegemònic sense els moviments estudiantils o altres formes de lluita col·lectives que qüestionin no sols la universitat hegemònica sinó la manera de crear una universitat democràtica.
- L'educació és incompleta i parcial si no té estratègies que fomentin el diàleg amb altres epistemes, és a dir, amb moviments socials, col·lectius o altres organitzacions de caràcter emancipatori.

- A l'hora de pensar la transformació, els feminismes són necessaris per identificar i qüestionar privilegis, però no només. Les epistemologies feministes són també imprescindibles perquè representen una mirada sobre el món i sobre les formes de construcció de coneixement radicalment diferents, construïdes des de claus no androcèntriques, no eurocèntriques, antiracistes, anticapitalistes i descoloniales. S'ha construït una enorme base teòrica i pràctica nascuda dels moviments feministes que pot servir com a suport per conformar una altra realitat social des de la reflexió i l'acció a les universitats.
- Així mateix, els moviments antiracistes, de lluita pels drets laborals o els col·lectius que treballen per la sobirania alimentària fa dècades que tiren endavant pràctiques emancipadores que utilitzen la sistematització d'aprenentatges i la recerca-reflexió-acció per enfortir la seva pròpia actuació. Aquestes pràctiques i metodologies tenen un gran interès per a la comunitat universitària. Les universitats llatinoamericanes disposen d'una llarga trajectòria en la revisió i sistematització de la pròpia pràctica i la seva conceptualització per generar un camp epistemològic sòlid.

Universitat transformadora

- No es podran reorientar les funcions universitàries cap a la transformació social sense la mobilització de la comunitat universitària. Tanmateix, no és clar què és la "comunitat universitària", quins subjectes implica ni com es pot dinamitzar.
- Les propostes feministes són essencials per pensar la transformació social. La transformació serà feminista o no serà.
- La construcció i la mobilització de la comunitat universitària ha d'incorporar l'estudiantat en totes les fases. Cal "enamorar" l'estudiantat i el PDI amb experiències mobilitzadores i transformadores en què siguin protagonistes. A través de projectes, recerca-acció-participativa, aprenentatge-servei, accions d'incidència, entre d'altres estratègies. Animar la participació més enllà de l'interès meritocràtic (obtenció de crèdits, títols, sexennis), entenent-la, més aviat, com una forma de contribuir al bé comú.
- L'acostament a les experiències d'universitats d'Amèrica Llatina que han desenvolupat propostes inspiradores permet motivar el personal universitari, conèixer altres maneres de treballar, imaginar possibilitats de transformació.
- Alhora que la transformació cerca assentar experiències de justícia social i ambiental, compleix també altres importants objectius, entre altres: construir comunitat, promoure el compromís social, reinventar formes de vida inspirades en les propostes feministes, descoloniales, horitzontals i participatives...

Per concloure aquesta relatoria, ens agradaria compartir algunes de les impressions que vam recollir del mural on, durant tota la jornada i a disposició de les persones assistents, es van compartir impressions sobre el que estava passant. Podem agrupar les idees i reflexions en tres grups:

Agraïment i motivació: un nombrós grup de persones van agrair l'espai que s'ha posat a disposició dels docents, reconeixent que van sortir de la trobada amb molta motivació per les possibilitats de treball conjunt obertes amb les dues iniciatives presentades.

Necessitat de canvi: un ampli sector de participants va coincidir en la necessitat de provocar una transformació a les universitats que els retorni el seu paper protagonista en la dinamització social. Cal actuar sobre totes les funcions universitàries: transformar la docència, la recerca i l'extensió... des de baix cap a dalt!

Xarxa per multiplicar i compartir: una altra de les reflexions clau del tauler va girar al voltant de com es produirà aquest canvi. Una gran part del professorat va animar a teixir vincles entre docents, universitats i collectius per provocar aquestes sinergies des de processos més horitzontals i participatius. Es va esmentar que la transformació de la universitat és possible, però des del treball en xarxa. A més, es van considerar necessàries noves formes de construir allò comú, involucrant tota la comunitat universitària: “els intercanvis (Sud-Nord, universitat-societat) són necessaris per reorientar la nostra actuació. Hem de buscar sinergies transformadores!”

Imatge 3. Espai de plenari de l'Encuentro Universidad Crítica Transformadora.

Font: Justícia Alimentària i Hegoa.

Repositori de materials de la jornada: disponible [aquí](#).